

Відчуваючи підтримку з боку інших українських політичних партій, есдеки почали наполягати на заміні “трудового принципу” парламентаризмом. Спочатку УПСР була категорично проти. 6 серпня соціал-демократи поставили есерам ультиматум, який передбачав визнання урядом принципу широкої демократії як основи державної діяльності коаліційного кабінету. За демократичним принципом, мали вибиратися центральний представницький орган і Народні ради на місцях.

11 серпня ЦК УСДРП черговий раз звернувся до ЦК УПСР із категоричною заявою: “З огляду на відповідальний момент, коли сучасне загальне положення – як внутрішнє так і зовнішнє вимагає, щоби Правительство стало на шлях виразної демократичної політики, Центр. Комітет Укр. Соц.-Дем. Роб. Партії вимагає від Центрального Комітету УПСР обов'язати соц.-революціонерів, членів Кабінету, взяти позитивну участь в ухвалі кабінетом не пізніше 12 серпня відозви про загальне виборче право, проект якої сьогодні посилається до ЦК УПСР додатково.

Центральний Комітет УСДРП цим зазначає, що коли б міністри, члени партії соц.-рев., відмовилися прийняти комунікат про загальне виборче право, то Центр. Комітет УСДРП в такому разі доручає міністрам членам партії соц.-демократів самим прийняти ту відозву, беручи таким чином на себе відповідальність за наслідки цього акту” [14, с.154-155]. Під таким тиском есери 12 серпня змушені були погодитися на пропозиції соціал-демократів.

Скориставшись поступкою есерів, УСДРП ініціювала прийняття Радою народних міністрів 12 серпня 1919 р. Декларації, в якій уряд заявив, що готує проект закону про вибори в парламент з правами Установчих зборів і про реформування органів місцевого управління на основі всенародного виборчого права [15]. Таким чином, позиція УСДРП знову черговий раз стала вирішальною при визначенні урядового курсу Директорії УНР. Але складна зовнішня та внутрішня ситуація УНР не дозволила втілити ці задуми партії в життя. Проголошення скликання парламенту так і залишилося тільки на папері.

Підводячи підсумок аналізу позиції УСДРП щодо державного устрою УНР у період Директорії, слід зазначити, що ця позиція не була однаковою протягом усього даного часу. Всередині партії не існувало єдності щодо визначення форми організації влади. З цієї причини УСДРП розкололася на дві партії – УСДРП та УСДРП (нез.). Зразу після приходу до влади Директорії офіційна УСДРП, принципово підтримуючи засади парламентаризму, погодилася на визнання “трудового принципу”, але поступово під тиском різноманітних обставин повернулася знову до ідеї скликання парламенту на основі загального виборчого права.

Джерела та література

1. Робітнича газета (Київ). – 1918. – 27 грудня.
2. Червоний прапор (Київ). – 1919. – 26 січня.
3. Стахів М. Україна в добі Директорії УНР: У 7 тт. – Скрентон, 1962.
4. Мазепа І. Україна в огні й бурі революції 1917-1921: В 3-х тт. – Прага, 1942. – Ч. 1.
5. Робітнича газета (Київ). – 1919. – 11 січня.
6. Робітнича газета (Київ). – 1919. – 14 січня.
7. Робітнича газета (Київ). – 1919. – 16 січня.
8. Робітнича газета (Київ). – 1919. – 18 січня.
9. Робітнича газета (Київ). – 1919. – 21 січня.
10. Червоний прапор (Київ). – 1919. – 22 січня.
11. Робітнича газета (Київ). – 1919. – 22 січня.
12. Червоний прапор (Київ). – 1919. – 30 січня.
13. Визволення (Кам'янець-Подільський). – 1919. – 8 серпня.
14. Христюк П. Замітки і матеріали до історії Української революції: В 4-х тт. – Прага, 1921. – Т. 4.
15. Вісник УНР. – 1919. – 16 серпня.

Summary

The article is analyzed Ukrainian Social Democratic Labour party's position about regime of Ukrainian Republic in the period of Durektoria UNR. The author shows evolution in party's views of this from recognition “labor principle” of organization to parliamentarism.

О. В. Добржанський

УКРАЇНЬСЬКА ВЛАДА НА БУКОВИНІ В ЛИСТОПАДІ 1918 Р.: ВСТАНОВЛЕННЯ, ФУНКЦІОНУВАННЯ, ПРИЧИНИ ПОРАЗКИ

Дев'яності роковини листопадових 1918 р. подій на Буковині змушують вкотре повертатись до їх осмислення, оцінки, визначення значущості. Адже чимало з того, що відбулось, так і не

одержало належного висвітлення в історіографії. Є й чимало суперечливих і дискусійних питань. В даній статті хочемо ще раз торкнутись теми здобутків та втрачених можливостей українства на Буковині в буремні осінні дні 1918 р.

Після звільнення Буковини від російських військ влітку 1917 р. в краї поступово відновилася австрійська адміністрація і норми довоєнного життя. В Чернівці повернулася частина української інтелігенції, яка повинна була покинути край у попередні роки. Запрацювали старі українські товариства, відновили свою діяльність українські політичні партії, хоча й в обмеженому вигляді, зважаючи на умови війни. 20 травня 1918 р. на Буковині остаточно скасовано надзвичайний стан. Редакцію газети "Буковина", яку видавали буковинські посли, цього ж місяця перенесли з Відня до Чернівців.

Однак в краї було неспокійно. Цей неспокій породжувала невизначена політична ситуація, а насамперед, незрозумілі широкому загалу повідомлення про перебіг бойових дій на фронтах Першої світової війни.

Українці Буковини, крім військових подій, уважно стежили за змінами на Наддніпрянській Україні. Вони схвально сприйняли проголошення Четвертим універсалом незалежності України та укладення Брест-Литовського миру. В багатьох містечках і селах краю було проведено урочисті мітинги, які називалися "Свято миру й української державності". Під час цих урочистих віч висувалося й традиційне гасло про створення українського автономного краю в складі Австро-Угорщини, до якого мали б увійти Східна Галичина, Північна Буковина й Закарпаття. Наприклад, в резолюції українців вижниччини зазначалося: "Українське населення повіту Вижниця (Буковина), зібране 14 квітня 1918 р. на великому маніфестаційному вічі в Вижниці підносить з нагоди укладення мирного договору з Україною висловлює цілковите задоволення приєднанням староукраїнських земель Холмщини і Підляшшя з Українською Народною Республікою і вимагає організування окремої державно-правної української одиниці в рамках австрійської держави" [1, арк.2].

До гетьманського перевороту на Буковині спочатку поставилися з обережністю. У Чернівцях навіть було скасовано і перенесено на невизначений час свято миру і української державності, яке планувалося провести 19 травня. Але з часом буковинські політики визнали владу гетьмана як таку, що відбиває інтереси українців.

Наступна активізація питання про майбутнє Північної Буковини сталася у зв'язку з оприлюдненням секретних протоколів Брест-Литовського миру і відмовою австрійської влади їх виконувати влітку 1918 р. Це викликало шквал критики з боку українських депутатів парламенту і масове незадоволення простих людей. Поступово ставало зрозумілим, що сподівання про можливість вирішення питання зверху і шляхом переговорів є абсолютно безперспективним.

Тим часом, восени вже стало зрозуміло, що країни Четверного союзу терплять поразку у світовій війні. Це ще більше активізувало обговорення питання про майбутнє західноукраїнських земель. Власне це обговорення перейшло у практичну площину. Газета "Буковина" 11 жовтня 1918 р. опублікувала велику статтю "Прогноз перспектив здобуття державної самостійності українцями Буковини". В ній зазначалося: "Тепер, коли хитають ся престולי, порушують ся основи могутних держав, руйнуєть ся добробит першорядних культурних народів, ніхто й не думає за наш рідний край. Коли зачнуть ся мирові переговори за нас не будуть сперечатися й десять хвилин...."

За Буковину зачнуть незабавки шарпати ся на два боки. Ми українці стоїмо твердо за злукою Східної Галичини й північної Буковини по Серет в одно державне українське тіло в спілці з краями теперішньої австро-угорської монархії. Найліпше було би основати з цих країв українське королівство з австрійським архикнязем як королем. Це королівство мало би злучити ся з австро-угорською федерацією народних федеративних держав...

У всякім разі нехай ніхто не надієть ся на те, що український нарід прийме добровільно чие би то не було чуже ярмо на себе. Протів усякого насильства ми готові бороти ся до останку. Наш нарід має також право самоозначеня, проголошене усіма народами" [2].

12 жовтня депутати Є. Петрушевич та Є. Левицький на аудієнції в імператора Карла I повідомили про скликання української конституанти у Львові для виконання права українців на самовизначення. Цього ж дня у Чернівцях скликано нараду представників чотирьох українських партій (національно-демократичної, народної, соціал-демократичної та радикальної) для розробки програми майбутніх дій. На ній було ухвалено провести наступного дня розширену конференцію для того щоб заручитися підтримкою народу. Визначено, що на конституанту до Львова поїдуть крім депутатів, по три представники від кожної політичної партії.

На конференції 13 жовтня було ухвалено резолюцію, в якій зокрема, зазначалося: "Зібрана в Чернівцях 13 жовтня конференція всіх українських партій Буковини реклямує право на самоозначення також для українського народу. Разом з прочими українцями Австро-Угорщини хочемо самі рішати про свою долю.

Ми хочемо в мирі і згоді розійти ся з теперішнім і повсякчасним нашим сусідом румунським народом...

Ми проголошуємо своє право на українські області Буковини з їхнім одиноким осередком торгівлі і руху містом Чернівцями, яке з трьох сторін окружене чисто українськими областями а тільки з четвертої припирає до мішаної, в якій сходять ся всі торговельні шляхи з українських областей і в якій по жидах ми творимо взглядну більшість” [3]. Тобто, в цій резолюції чітко визначалися прагнення українців на майбутнє.

До Львова на конституанту від Буковини прибули депутати парламенту М. Василько, А. Лукашевич, М. Спинул, І. Семака та С. Смаль-Стоцький; депутати Буковинського сейму: О. Бурачинський, Т. Драчинський, Т. Іваницький, Т. Левицький, Ю. Лисан і О. Попович; представники партій: а) національно-демократичної: М. Драгомирецький, О. Іваницький і В. Федорович; б) народної: К. Білинський, М. Кордуба і Р. Цегельський; в) соціал-демократичної: Г. Андріяшук, О. Безпалко і В. Сороневич; г) радикальної: І. Карбулицький.

Всі вони взяли активну участь у створенні Української Національної Ради і стали її членами. Щоправда, буковинські соціал-демократи, так само, як і їхні галицькі колеги, мали окрему думку щодо майбутнього західноукраїнських земель.

На нараді Української Національної Ради 19 жовтня ухвалено рішення поділити Національну Раду на дві секції: галицьку і буковинську. На буковинську секцію покладено завдання вирішувати буковинські справи у тісному контакті з галицькою секцією.

Після повернення до Чернівців буковинські члени Національної Ради зібралися 24 жовтня і вирішили розширити склад буковинської секції, ввівши до неї ще десять членів, які б представляли різні соціальні групи українства, і назвати її Крайовим Комітетом. До складу Крайового Комітету включено представника українського православного духовенства К. Бриндзана, педагогів А. Артимовича, М. Литвиновича, І. Кавулю, юристів Г. Лисинецького і Л. Когута, міщанства О. Мицака та А. Левандовського, жіноцтва М. Левицьку та К. Добрянську.

На першому засіданні Крайового Комітету 25 жовтня було обрано головою комітету О. Поповича, заступником А. Артимовича, секретарем М. Литвиновича, помічником секретаря Ю. Сербинюка. На цьому засіданні було створено комісії: редакційну на чолі з М. Кордубою, народної оборони на чолі з О. Безпалком, фінансову на чолі з Р. Цегельським, міжнародну на чолі з О. Поповичем і адміністративну на чолі з Р. Лисинецьким та визначено завдання для кожної з них. Як зазначав у своїх спогадах М. Кордуба, на редакційну комісію було покладено завдання підготувати маніфест до народу, скликати всенародне віче на неділю 3 листопада і запропонувати проект організації крайової влади.

Події, що відбувалися в імперії після маніфесту імператора Карла І, активізували діяльність не тільки українців Буковини, але й інших народів краю. Суперечливі позиції займали лідери румунського руху. Депутат австрійського парламенту Ісопескул-Грекул визнавав право українців тільки на 4 повіти Буковини без м. Чернівці. Інший депутат А. Ончул відстоював ідею поділу краю за етнічним принципом, а м. Чернівці залишити під спільним контролем. Найбільш радикальні позиції займав Я. Флондор, який вважав, що вся Буковина повинна бути прилученою до Румунії.

Саме він і його прибічники зібрали 27 жовтня 1918 р. в румунському народному домі віче, на яке зійшлося біля 300 осіб. Ісопескул-Грекул, Г. Грігорович, А. Ончул та ряд інших відомих румунських політиків краю відмовилися брати участь у цьому зібранні. Віче ухвалило рішення про створення з усієї Буковини і Семигороддя окремої румунської держави.

Що ж стосується німців і євреїв, то вони займали переважно нейтральну позицію, сподіваючись що до поділу Буковини не дійде. Євреї були готові стати посередниками у переговорах між українцями і румунами щодо майбутнього краю. Але їхні спроби виявилися марними через непоступливу позицію румунів. Німці, загалом погоджувалися на поділ Буковини за етнічною ознакою, наголошуючи на тому, що переважна більшість німецьких поселень знаходилася на півдні краю.

Відкрито ворожу позицію щодо українців займали поляки. Така політика була прямим продовженням їхньої політики в Галичині.

Скликання румунського віча змусило активізуватися українську громадськість та Крайовий Комітет і показало, що часу на роздумування немає. Із протестом проти рішення румунів і підтримкою Української Національної Ради виступили збори українських студентів Чернівецького університету, третій з'їзд українського православного духовенства Буковини, з'їзд учителів Заставнівського повіту та ін.

Крайовий комітет 27 жовтня ухвалив маніфест до народу, який було роздруковано в друкарні і розіслано по селах і містах Буковини. В ньому, зокрема зазначалося: “Буковинський український народе, вставай і ти до праці над своєю будучиною! Щоби наш нарід взяв чинну участь у творенню своїх власних порядків, треба всюди закладати організації “Самооборони”.

В кожному селі і місті повинен наш нарід бути згуртований коло “Самооборони”, щоби міцною злукою перевів свою волю на своїй землі!”. Також в Маніфесті, який був написаний О. Безпалком, говорилося про вирішення соціальних проблем, про наділення селян землею, про запровадження справедливого виборчого закону тощо. Закінчувався маніфест закликом зібратися в Чернівцях 3 листопада 1918 р. “щоби там повселюдно об’явити свою волю цілому світові” [4].

Підготовка до українського віча велася досить успішно. Особливе піднесення викликала звістка про події 1 листопада у Львові. Однак були й очевидні прорахунки. Найбільшим з них, як засвідчили подальші події, стала недостатня активна робота у військових підрозділах. На Буковині з 9 жовтня 1918 р. перебували Українські Січові Стрільці чисельністю близько тисячі вояків на чолі з архикнязем Вільгельмом (Василем Вишиваним). На них українські політики покладали великі надії. Однак за наказом Центрального Військового Комітету Українських Січових Стрільців в ніч на 2 листопада відправлено потягом до Львова. Архикнязь В. Вишиваний, який був хворий на грип (іспанку), покинув Чернівці тільки 9 листопада.

Крім того, на Буковині розташовувався 41 піхотний полк, в якому було чимало українців та 22 полк стрільців, в якому українські солдати значно переважали. Офіцерський склад цих військових підрозділів був інтернаціональним. Переговори з українськими офіцерами цих частин велися від 25 жовтня, однак Крайовий Комітет не проявляв належної наполегливості, а самі офіцери також не відзначалися активністю. Такі зволікання привели до того, що неукраїнські офіцери вчинили 2 листопада в Чернівцях провокацію. Вони зібрали військові збори і оголосили що солдати можуть розійтися по домівках, бо Австро-Угорщини вже немає і служба скінчилася. Така заява спровокувала масову втечу солдат, пограбування військових складів тощо. Очевидець тих подій Василь Руснак згадував: “Коли ми приїхали до Чернівців, побачили там цілковиту анархію. Народ розносив з казарм і військових складів все, що тільки попадалося до рук, включно із зброєю та амуніцією. Тому що вояки 22 і 41 полків піхоти, запасні частини яких стояли в Чернівцях, покинули військові склади і казарми та розійшлися по домах, з усім, що кожен з них міг захопити з собою (ці два полки рекрутувалися майже виключно з буковинців), місцеве чернівецьке населення, а також з прилеглих до Чернівців сіл, кинулися тисячами на військові склади та казарми і, через кілька годин порозносили в першу чергу всі продовольчі продукти, потім ліжкову постіль, мундири та інші предмети військового спорядження. Кому не стало цього, той брав зброю і амуніцію. Можна було видіти малих хлопців, які ще не могли нести рушницю на своїх плечах, як вони їх тягнули за собою по дорозі” [5, арк.98].

Таким чином, Крайовий Комітет не зумів сформуванати з українських солдат 41 та 22 полку боездатні військові підрозділи, більше того, не зумів нагромадити належні запаси зброї, хоч це, в тих умовах можна було зробити дуже просто, на випадок, якби треба було озброїти місцевих українців для відсічі ворогу. Виховані в дусі австрійського парламентаризму, українські політики, особливо старшої генерації, не вірили, що справа може дійти до збройного конфлікту і не приділяли належної уваги підготовці власних збройних частин.

Цього ж дня було зроблено ще одну спробу порозумітися між Українською та Румунською національними радами. Однак, знову ж таки непоступливість Я. Флондора зірвала усі переговори.

Отже, ситуація продовжувала залишатися невиясненою і українці добре розуміли, що можна сподіватися тільки на власні сили. Це підтвердило величне Буковинське віче 3 листопада 1918 р. На нього з усіх куточків краю зібралося близько 10 тис. людей. Як і було заплановано, наради віча проходили одночасно в Українському Народному домі (реферував М. Кордуба), в залі музичного товариства (реферував О. Попович) і робітничому домі (старий театр) (реферував О. Безпалко). У зв’язку з великим напливом народу на подвір’ї Народного Дому проведено окремі збори (реферував Семака). Найбільш радикально, як і раніше, виступали соціал-демократи, які в робітничому домі закликали приєднатися до всієї України. Вони мали тісні стосунки з Наддніпрянським Національним Союзом та В. Винниченком, який саме готував повстання проти гетьмана.

На зборах у залі музичного товариства стався конфлікт між депутатом Є. Пігуляком, який продовжував говорити про австрійську Україну і залом, який гукав: “Не хочемо до Австрії”. Тільки роз’яснення І. Поповича, що ми, очевидно, пристанемо до Києва, заспокоїло присутніх. Після зборів, кількома колонами через вулиці Руську, Головну та інші українці пройшли на площу Єлизавети (тепер Театральна), яка була щент заповнена народом. Тут з короткими промовами виступили О. Безпалко і М. Спинул. Присутні виголосили “ура” на честь самостійної української держави й заспівали “Вже воскресла Україна”. Акція українців закінчилася так само організовано як і почалася.

Віче показало силу українців і справило надзвичайне враження на інші народи краю. Газета “Czernowitzer Morgenblatt” повідомляла: “Влаштована вчора українцями маніфестація мала

надзвичайно гідний і спокійний перебіг. В маніфестації взяли участь приблизно 10 тис. осіб. Після проведення зборів у “Народному Домі”, під час яких було прийнято численні резолюції, учасники влаштували згуртованими рядами похід через місто, який імпонував своїм спокоєм і порядком. На чолі походу, перед яким несли прапори, видно було депутатів Семаку, Спинулу, Поповича та інших. На площі перед театром ряд промовців виголосили промови. Після цього похід в повному порядку розійшовся. Спокій в місті не був порушений” [6].

Буковинське віче ухвалило рішення з шести пунктів. В ньому визначалася територія Буковини, яка мала перейти під українське правління, найвищою владою визнавалася Українська Національна Рада, представникам інших національностей краю пропонувалося подати своїх делегатів до Української Національної Ради пропорційно до їхньої чисельності на Буковині, вимагалася якнайшвидше прийняти конституцію української держави на території колишньої Австро-Угорської імперії, висловлювався протест проти намагання інших народів захопити українську територію краю і робився заклик до буковинської делегації Української Національної Ради якнайшвидше перебрати владу в українській частині Буковини. Ця резолюція була підготовлена заздалегідь. Але під час віча виявилася, що значна частина учасників під впливом агітації окремих політичних партій та зростання національно-патріотичних настроїв, висловлювалася за негайне об'єднання всіх українських земель. Тому в газеті “Буковина” було вміщено додатковий пункт: “Віче бажає прилучення австрійської частини української землі до України” [7].

Здавалося б, резолюція була чіткою і визначала план дій. Однак в Крайовому Комітеті не було єдності. Тому негайного перебрання влади не відбулося. На вечірньому засіданні Крайового Комітету 3 листопада 1918 р. обговорювалося питання про формування військових частин. Було призначено керівником сотника Ор. Драгана, але конкретного плану дій не було вироблено. На той час українці мали в своєму розпорядженні тільки 150 добровольців, серед яких, крім демобілізованих солдат, були студенти, робітники і селяни. Певна агітація проводилася по селах, щоб звідси набрати добровольців, але для цього потрібен був час, а події розгорталися стрімко.

Впродовж 4 і 5 листопада вирішувалися всілякі поточні справи, ухвалено рішення направити до Львова і Києва представників Крайового Комітету для поглиблення контактів тощо.

Тим часом на місцях українці діяли значно рішучіше. Вже 4-5 листопада українська влада встановилася в Кіцмані, Заставні, Вашківцях та інших населених пунктах Північної Буковини.

Повідомлення про це, а також розуміння важливості моменту підштовхнули Крайовий Комітет діяти рішучіше. Ввечері 5 листопада зібралася розширена нарада Крайового Комітету та представників різних верств населення. Хоча під час наради виявилася, що з організацією українських військових частин справа не просувається вперед, було вирішено взяти владу в Чернівцях в свої руки і розставити в усіх державних установах своїх представників. Виступ було призначено на одинадцять тридцять 6 листопада.

Загалом, визначений план дій вдалося виконати в повному обсязі і без великого опору з боку румунів. Зранку було опубліковано звернення Крайового Комітету Української Національної Ради до населення краю, в якому зазначалося: “Стара влада упала і настала необхідність скласти новий орган виконання державних функцій. На жаль, зусилля українців цього краю встановити владу вкупі і в порозумінні з представниками інших націй не довели до успіху і через те утворилося неможливе становище анархії, яке всім і кожному зокрема загрожує знищенням культури, майна і життя. В цей відповідальний момент Українська Національна Рада, як єдина в цей час організована сила, вирішила перейняти під свою опіку суспільний лад і безпеку.

1. Переймає управління Чернівцями і всіма повітами краю, в яких українське населення складає більшість.

2. В місті Чернівцях бере під свій захист всі центральні установи” [8].

О пів на дванадцяті депутати М. Спинул, І. Семака, О. Попович та поручик І. Попович прибули до будинку крайового правління. З ними було біля півроти українських солдат, які вишикувалися перед будинком.

Крайовий президент граф Ецдорф прийняв українську делегацію і заявив, що він може передати владу в краї українцям лише разом з румунами. Прибулі депутати звернули увагу крайового президента на те, що переговори про це, які велися з румунами залишилися безуспішними і сказали: “Якщо все залишиться так як є, це приведе ситуацію в місті і краї до повної анархії”. Коли крайовий президент зауважив, що він не отримав з Відня жодних інструкцій, виступив вперед І. Попович і сказав: “Ми не прийшли сюди, щоб вести з Вами переговори, пане графе, але ми прийшли для того, щоб в імені Української Національної Ради вимагати від вас передачі урядової влади, можливо що й силою, і з цією метою урядовий будинок оточений військом”.

Крайовий президент відповів на це: “Ах! Так! Тоді я поступаюся перед силою і відхожу в свої приватні апартаменти” [9]. Після цього, визначений Українською Національною Радою на керівника краю Омелян Попович перебрав владу. Його за існуючою традицією почали називати президентом української частини Буковини.

Однак після цього граф Ецдорф зробив ще одну спробу порозумітися з румунами. Він провів переговори з Я. Флондором, який знову відмовився погодитися на поділ Буковини. Тоді крайовий президент погодився передати владу над румунською частиною Буковини А. Ончулу, який заявив, що представляє Румунську Національну Раду, створену румунськими депутатами австрійського парламенту у Відні.

О четвертій годині дня відбулася офіційна передача влади. Протокол передачі від українців підписали О. Попович, М. Спинул, І. Семака і від румунів А. Ончул.

Була опублікована прокламація українського і румунського національних комісарів О. Поповича та А. Ончула про перебрання влади на Буковині.

Впродовж першої половини дня українці зайняли головні державні установи. В дирекцію поліції від імені Української Національної Ради прибув професор д-р Клавдій Білінський. Незважаючи на спротив директора поліції надвірного радника Тарангула, керівництво дирекцією поліції перебрав представник Крайового Комітету надкомісар поліції Яворський.

У всіх інших державних установах керівників залишено на їх постах, однак додано їм комісарів від Української Національної Ради.

В дирекції пошти здійснював перебрання влади професор доктор Мирон Кордуба і радник крайового суду Лісінецький. Комісаром Української Національної Ради призначено поштового радника Криштофовича.

В залізничній дирекції перебрання влади здійснював депутат крайового сейму Пігуляк, комісаром призначено тут Ганчерюка.

В фінансовій дирекції від імені Української Національної Ради виступав д-р Роман Цегельський, комісаром іменовано В. Залозецького.

Перебрання магістрату здійснив директор гімназії А. Артимович. Керівником магістрату призначено О. Безпалка.

В крайовому банку комісаром призначено пана д-ра Оробка.

З командуванням крайової жандармерії переговори провів віцемаршалок крайового сейму Т. Драчинський та оберлейтенант Мигалюк. Генерал-майор Фішер заявив, що він не є політиком і віддає себе в розпорядження для добра краю кожної нації. Тому що сфера діяльності пана генерал-майора охоплює також і Буковину, він про це проведе переговори з Радою у Львові. Комісаром від Української Національної Ради при крайовій жандармерії призначено майора Яшкевича.

Управління дирекції маєтків було розділене. Надвірному раднику Вольфу доручено вести справи української частини, а надвірному раднику фон Гуцману – вести справи румунської частини.

Дещо пізніше Українська Національна Рада призначила депутата крайового сейму і надрадника крайового суду А. Малика українським комісаром з питань юстиції в Чернівцях, а надвірний радник, перший державний прокурор д-р фон Тушинський перебрав керівництво державною прокуратурою.

У спільному випуску газет “Czernowitzer Allgemeine Zeitung”-“Czernowitzer Tagblatt” повідомлялося: “Бурхливий ранок сповнений щедрих подій для столиці краю і для Буковини залишився позаду нас. Українська Національна Рада перебрала в полудень владу над Чернівцями і над українськими областями північної Буковини. Хто міг би подумати, що таке глибоке перетворення здійсниться в цілковитому спокої! Лише перед будинками крайового уряду і перед магістратом стояло небагато перехожих в той час, коли там з’явилися панове українці для перебрання влади. А втім, місто виглядало зовсім звичайно. Маніфест, який в післяобідні години було вивішено на всіх вуличних перехрестях, виразно пояснював, що перебрання влади в Чернівцях має лише тимчасовий характер, бо переговори з румунами до цього часу не привели до жодної розв’язки. Остаточне вирішення залишається за мирною конференцією” [10].

У зв’язку з тим, що О. Попович взяв на себе політичне правління і став президентом української частини Буковини, на вечірньому засіданні Крайового Комітету було ухвалено рішення обрати нову президію Головою став А. Артимович, заступником І. Семака. Вирішено знову офіційно називатися буковинською секцією Української Національної Ради.

Встановлення українською влади сприятливо позначилося на ситуації в Чернівцях та Буковині загалом. В місті майже припинилася нічна стрілянина, припинено спроби пограбувань. Біля найважливіших адміністративних установ поставлено українську охорону. Українські патрулі забезпечували спокій на вулицях. Німецькі газети повідомляли: “Після хвилюючої середи вчора

ми мали спокійний день. Панове д-р Омелян Попович і д-р Аурел рицар фон Ончул перебрали вже департаменти у крайовому уряді і цілий день проводили наради. ...Безпека в місті на очах посилюється, що викликає в публіки велике заспокоєння. Стрільянина вночі продовжується, однак в більшості вона виникає перед постами, яких поставлено охороняти склади і окремі важливі об'єкти”.

7 листопада О. Попович та А. Ончул прийняли присягу від державних чиновників на вірність українській і румунській владі. Осип Безпалко зібрав нараду міських службовців і обговорив з ними принципи управління містом. Також в цей час українська влада переймалася постачанням продовольства до Чернівців, забезпечення електростанції мазутом, перевезенням демобілізованих солдат, роботою банківських установ та емісією грошей тощо.

Тим часом прихильники Я. Флондора вирішили робити основну ставку не на переговори, а на окупацію краю румунськими військами. Румунська Національна Рада ще 27 жовтня направила листа до уряду Румунії з проханням розпочати інтервенцію на Буковину. Однак в урядових колах Румунії вагалися, не знаючи, як зреагують країни Антанти на таку агресію.

Місцеві румуни робили все, щоб прискорити прихід румунського війська. В Сучавському повіті на початку листопада було спровоковано пограбування державних складів та єврейські погроми. Це було використано сучавським повітовим керівництвом, щоб запросити румунські війська. 6 листопада в Сучаву вступив невеликий загін румунів під командуванням майора Іонеску ніби для наведення порядку. Однак вглиб Буковини вони не наважувалися рухатись.

Тоді делегація Румунської Національної Ради на чолі з Я. Флондором вирушила до Яс, просити румунського короля прискорити окупацію. Вже 8 листопада над Чернівцями з'явився румунський літак, який розкидав листівки румунською мовою. В них повідомлялося, що румунські війська незабаром вступлять до Чернівців для того, щоб припинити анархію і захистити майно громадян. Такий захід справив враження на чернівчан. А. Ончул, в свою чергу, також відправився до Сучави, а потім до Ясс для того, щоб пояснити ситуацію і добитися від румунської влади схвалення свого проекту вирішення буковинського питання. Однак його ніхто вже не хотів слухати. А. Ончула було інтерновано і він вже не зміг повернутися на Буковину.

На жаль, в цих умовах Українська Національна Рада діяла недостатньо рішуче і дуже повільно. На вечірньому засіданні 8 листопада ухвалено рішення оголосити загальну мобілізацію населення, звернутися по військову і дипломатичну допомогу до Львова, зайняти оборону по р. Серет і чинити збройний опір наскільки це буде можливо. Крім того, вирішено звернутися з листом до командувача румунських військ генерала Задіка, роз'яснивши йому, що Українська Національна Рада взяла владу над українською частиною Буковиною, в краї подолано анархію і потреби в інтервенції румунських військ немає.

Це були цілком правильні рішення. Однак Українська Національна Рада чомусь вважала, що в неї ще є достатньо часу. Тому наступного дня 9 листопада ніякої мобілізації не було оголошено. Українські військові частини нараховували всього 450 чоловік, але навіть і їх не було приведено в бойову готовність, не говорячи вже про зайняття оборонних рубежів. Українське керівництво займалося другорядними справами.

Тим часом, вже вранці в Чернівцях стало відомо, що румунські війська вступили в містечко Глибока, яке за 20 кілометрів від столиці Буковини. Це повідомлення викликало справжню паніку. Національна Рада вже не піднімала питання про оборону. Головним стало обговорення, що робити представникам української влади? Чи залишатися в місті, чи евакуюватися?

Вирішено всім залишатися на місці, крім О. Поповича, який мав покинути Буковину, залишивши заступника, а також, направити представників до Києва і Львова по допомогу.

Увечері цього ж дня делегація у складі М. Кордуби і сотника Радомського прибула до Глибокої і передала протест-меморіал від Української Національної Ради з поясненням ситуації. В документі зазначалося: “Зважаючи на прокламації генерала Задіка від 9 цього місяця ми заявляємо від імені і за дорученням Української [Національної] Ради в Чернівцях:

Неправдою є буцімто в краю панує анархічний стан; навпаки ми згідно з цісарським маніфестом законно перебрали владу від крайового президента графа Ецдорфа. Завдяки вжиттю нами рішучих заходів в місті і в краї зберігається спокій і порядок

Таким чином відпадає підстава для втручання румунських військ. Тому ми звертаємо увагу командира королівських військ на те, що в випадку дальшого просування вперед румунських військ будуть вжиті необхідні заходи як перед Українською Національною Радою в Києві, так і перед урядами держав Антанти, які сприятимуть відновленню наших прав і прав нашого краю” [11].

Однак, поки М. Кордуба і сотник Радомський передавали листа румунам, в Чернівцях відбувалися неконтрольовані дії. Незважаючи на рішення всім залишатися на місцях, в ніч з 9 на 10 листопада Чернівці залишила більшість українських вояків, забравши з собою, наскільки це

було можливо при такій поспішності, зброю і продовольство з уцілілих на той час військових складів. Покинули місто також деякі члени Української Національної Ради.

Впродовж 10 листопада румуни так і не рушили до Чернівців. Мабуть, генерал Задік вирішив проконсультуватися з керівництвом, розуміючи безпідставність і незаконність румунської окупації. Однак і цей день Українська Національна Рада прогаяла в бездіяльності. Тільки 11 листопада в обід, дуже несміливо румунські війська вступили до Чернівців. Як згадував очевидець подій Іван Пігуляк: “Коли перед Чернівцями з’явилося голе й босе румунське військо, не було на місці навіть і сотні доброго українського війська” [12, с.256].

В цей день Українська Національна Рада провела два засідання, на яких ухвалено призначити Володимира Залозецького президентом краю замість О. Поповича, який виїхав до Заліщик. Його зобов’язано не поступатися президентським кріслом і до останнього відстоювати право українців на українську частину краю. Також ухвалено перенести українське правління до Кіцманя, де воно мало діяти на чолі з тим же В. Залозецьким. Останній проявив мужність і в присутності членів Румунської Національної Ради на чолі з Я. Флондором, генерала Задіка, представників румунських товариств, які відзначали захоплення Буковини, оголосив протест “проти непрошеної насильницької окупації Північної Буковини, яка на північ від Серету є чисто українським краєм”. Через декілька годин В. Залозецький був заарештований.

Зайнявши Чернівці, румуни поступово просувалися на північ. В кількох місцях краю їм вчинило опір місцеве населення. Газета “Czernowitzer Morgenblatt” повідомляла 15 листопада: “Румунські війська, які з метою втихомирення займають дальші частини краю, стикаються в окремих місцевостях з опором українського населення. Тож в останніх днях особливо в Лужанах прийшло до зіткнень між румунами і українцями. З обох боків застосовано зброю в сутичках і обидві сторони понесли значні жертви” [13].

Кіцманська Українська Національна Рада проіснувала до 17 листопада. Вона не змогла організувати належного опору окупантам і була розігнана румунськими жандармами. Частину членів ради було заарештовано.

Захоплення Північної Буковини румунськими військами тривало декілька тижнів. 2 грудня 1918 р. було окуповано Вижницю і Путилу. На всій території Північної Буковини було оголошено стан облоги. Українські товариства були закриті, заборонено діяльність українських політичних партій, заарештовано понад 200 представників української інтелігенції, в тому числі й кількох членів буковинської секції Української Національної Ради.

Проти окупації Буковини протестував уряд Західноукраїнської Народної Республіки та уряд УНР. Однак міжнародна ситуація склалася так, що країни Антанти, нехтуючи правом українців Буковини на самовизначення, віддали край Румунії. Встановилося румунське панування, яке розтягнулося більш ніж на 20 років.

Отже, діяльність українських політиків на Буковині в жовтнево-листопадові дні викликає суперечливу оцінку. З одного боку, українці діяли достатньо рішуче, зуміли перехопити ініціативу в свої руки, висунули реальний план дій, який спочатку досить впевнено втілювали в життя. Вони відрізнялися в кращий бік від румунських, польських, німецьких, єврейських політиків у ці дні. Але разом з тим українські лідери не зуміли організувати українські військові загоони і належний захист краю від румунських військ. Вони занадто вірили в мирні методи, як це було у старій Австро-Угорщині. В багатьох випадках українці діяли занадто повільно, не встигаючи за швидким розвитком подій. Безперечно, й військово-політична ситуація була несприятливою, але все ж таки багато було упущено через неорганізованість, інертність, а часто й просту байдужість. На виправлення ж помилок історія не відвела часу.

Джерела та література

1. Державний архів Чернівецької області. – Ф. 3. – Оп. 1. – Спр. 13051.
2. Прогноз перспектив здобуття державної самостійності українцями Буковини // Буковина. – 1918. – 11 жовтня.
3. Резолюція конференції всіх українських партій Буковини стосовно права буковинських українців на самовизначення // Буковина. – 1918. – 18 жовтня.
4. Маніфест буковинської делегації Української Національної Ради з закликом до буковинських українців реалізувати своє право на самовизначення // Буковина. – 1918. – 1 листопада.
5. Спомини Василя Тодоровича Руснака. Авторський машинопис // Архів Українського Народного Дому у Чернівцях. – Фонд В. Руснака. – Оп. 1. – Спр. 1.
6. Czernowitzer Morgenblatt. – 1918. – 4 листопада.
7. Буковина. – 1918. – 11 листопада.
8. Звернення Української Національної Ради – Крайового Комітету Буковини до населення з закликом підтримати новоутворену владу // Gemeinsame Kriegsausgabe “Czernowitzer Allgemeine Zeitung” – “Czernowitzer Tagblatt” – 1918. – 7 листопада.
9. Ілько Попович – Мирон Кордуба. До перевороту на Буковині // Літературно-науковий Вістник (Львів). – 1924. – Т. LXXXII. – Кн I.

10. Gemeinsame Kriegsausgabe "Czernowitzer Allgemeine Zeitung"- "Czernowitzer Tagblatt". – 1918. – 7 листопада.
11. Кордуба М. Переворот на Буковині // Літературно-науковий Вістник (Львів). – 1923. – Т. LXXXI. – Кн. XII.
12. Пігуляк І. Спомини // Піддубний Г. Буковина, її минуле й сучасне. – Харків, 1928.
13. Czernowitzer Morgenblatt (Чернівці). – 1918. – 15 листопада.

Summary

The article analyzes the establishment, functioning and causes of Bukovyna Ukrainian authorities' defeat in November, 1918. It is noted that Ukrainians of the region acted resolutely enough, were rather organized and were able to achieve certain success having seized the authority in their hands. Nevertheless, at the same time there were misleads. First of all, it was the lack of attention given to formation of own armed groups. The belief in solving the political problems peacefully was rather excessive. Therefore, Ukrainian authorities could not resist Romanian armies.

П. П. Гай-Нижник

КИЇВСЬКИЙ ПЕРІОД ВІДНОВЛЕНОЇ УНР: ФІНАНСИ І ПОЛІТИКА (14 ГРУДНЯ 1918 Р. – 5 ЛЮТОГО 1919 Р.)

14 грудня 1918 р., під тиском Січових Стрільців і повстанських загонів, які обложили Київ, гетьман Павло Скоропадський змушений був відмовитися від влади [1; 2; 3]. Того ж дня гетьманський Кабінет міністрів С. Гербеля склав свої повноваження і передав усю повноту влади Директорії, яка стояла на чолі протигетьманського повстання [4, с.82]. Таким чином, Українська Держава у формі Гетьманату* припинила своє існування і в країні було відновлено Українську Народну Республіку.

Опанувавши столицю, члени Директорії (Володимир Винниченко (голова), Симон Петлюра (головний отаман), Федір Швець, Андрій Макаренко і Опанас Андрієвський)** прагнули знов повернути Україну на соціалістичний шлях розвитку. Новий уряд УНР очолив соціал-демократ Володимир Чехівський. 19 грудня 1918 р. тимчасово виконуючим обов'язки народного міністра фінансів було призначено його однопартійця Василя Мазуренка. Склад уряду В. Чеховського, а отже й В. Мазуренка на посаді виконуючого обов'язки міністра фінансів, було затверджено Директорією 24 грудня 1918 року [9, арк.8-8зв.]. Затвердити ж міністром фінансів намічалось останнього міністра фінансів Центральної Ради Петра Климовича, але він на той час мешкав десь на півдні України і до Києва не прибув. З огляду на це, за пропозицією міністра народного господарства С. Остапенка, на посаду міністра фінансів 3 січня 1919 р. було запрошено іншого соціал-демократа Бориса Мартоса [10, с.16; 11, с.175].

Вже наступного дня по опануванні Києвом (15 грудня 1918 р.) Радою міністрів УНР було ухвалено Закон "Про державну і міську оплату українських культурно-просвітніх вистав". Згідно з ним усі видовищні заходи культурно-просвітнього характеру поділялися на три групи, приналежність до яких, відповідно, впливала й на рівень їх податкового обкладання.

Так, від оподаткування звільнялися: "а) всякого роду українські вистави [...], б) сільські народні вистави, в) робітничі вистави, г) кінотеатральні вистави, в яких завжди демонструються фільми з українськими написами й театральні вистави – Українські концерти (ті, в котрих текст до виконання, афіші, програми на Українській мові), видовища, гулянки, улаштовані коштом і засобами Державних і громадських культурно-освітніх, мистецьких, чи наукових закладів, а не приватних підприємців" [12, с.63-64].

5% театрального збору встановлювалося для видовищ, які, як зазначалося, "мають культурно-освітнє й художнє значіння, а саме: а) оперні вистави, б) драматичні вистави по тих театрах, що становлять у вечір одну тільки виставу, в) симфонічні концерти і г) балетні вистави".

20% податку мало сплачуватися з вистав, "що не мають культурно-освітнього значіння, а саме: а) всякі вистави, видовища й розваги, улаштовані по ресторанах, кафешантанах, кабаре і по всяких інших закладах ресторанного характеру, б) кінотеатральні вистави, в) мініатюри, г) фарси, д) опереточні (опереткові) вистави, е) літні садові гулянки з виставами характеру варієте" [12, с.63-64].

Втім, невдовзі цей закон було скасовано через необхідність доопрацювання.

* Щодо фінансової політики гетьманського режиму див.: 5; 6; 7; 8.

** Після об'єднання з УНР Західно-Української Народної Республіки (Акт Злуки УНР і ЗУНР від 22 січня 1919 р.) до складу Директорії наприкінці березня 1919 р. за постановою Трудового Конгресу увійшов Євген Петрушевич, як президент Української Національної Ради Західної області УНР.